

Školní vzdělávací program a proměna školy

ZDENĚK BROŽ

Základní škola Chrudim, Dr. Jana Malíka, 537 01 Chrudim, broz@zsmalika.cz

Klíčová slova: Kurikulum, rámcový vzdělávací program, školní vzdělávací program, vzdělávání učitelů

Abstrakt: Základní škola Chrudim, Dr. Jana Malíka byla v uplynulých třech letech jednou z 56 pilotních škol, jež zkoušely vytvořit podle RVP ZV své vlastní školní vzdělávací programy a je jednou z šestnácti, které již od minulého školního roku podle svého vlastního programu vyučují.

Na možnost vytvářet vlastní školní vzdělávací programy některé školy čekaly mnoho let. Zavedení dvoustupňového kurikula poskytuje velkou příležitost realizovat ve školách vlastní představy o podobě základního vzdělávání tak, aby co nejvíce odpovídalo měnícím se potřebám společnosti. V RVP ZV školy dostávají dokument, který říká, že to, o co se již řadu let, někdy i téměř ilegálně, pokoušeli jednotlivci i celé školy, je žádoucí a správné. Objevují se námitky, že pro některé školy bude příprava ŠVP představovat velkou zátěž. Lze však za zátěž považovat požadavek, aby učitelé o své práci přemýšleli, aby o ní společně diskutovali, aby si společně naplánovali, co, kdy a v jakých souvislostech do výuky zařadí, aby výuka byla efektivní a pro žáky smysluplná? Tyto požadavky mi připadají jako naprosto legitimní a v naší škole jsme proto nikdy nechápali tvorbu vlastního školního vzdělávacího programu jako nějakou mimořádnou práci navíc. Za mnohem náročnější než vlastní tvorbu ŠVP však považují především pochopení smyslu a především podstaty změn, které zavedení RVP ZV přináší. Bez toho se totiž velmi snadno může stát, že někde jen upraví nadpis na stávajících tematických plánech, přidají do učebních plánů především další hodiny českého jazyka a matematiky a pojedou dál stejným způsobem tak, jak jsou zvyklí již deset možná dvacet let. Školy, které totiž necítí a nevnímají potřebu nic měnit a jsou se svou "léty prověřenou" prací spokojeny, ke skutečné pozitivní změně stejně nikdo nedonutí - sebelepším dokumentem ani příkazem. Proto za nejtěžší úkol připravované reformy považují intenzivní a systematické vzdělávání ředitelů a učitelů, které nejprve změní jejich myšlení a zaseté stereotypy, které je naučí spolupracovat, pracovat v týmu, vzájemně se respektovat, respektovat své žáky i jejich rodiče a dovede je tak k pochopení nezbytnosti pozitivních změn ve školách. Pokud se toto podaří, pak by již nemělo být pro vysokoškolsky vzdělané pedagogy tak těžké rozhodnout a napsat, co, kdy, v jakém rozsahu a jakým způsobem budou se svými žáky dělat, aby výuka byla efektivní a smysluplná. Pro změnu zaběhnutých stereotypů má velký význam nejen kvalitní pregraduální příprava, ale i další vzdělávání, které musí vyučujícím poskytnout to, co nejvíce potřebují. Zde velmi záleží především na ředitelích škol. Měli by být schopni nejen vést tým, ale zároveň mu i poskytovat co nejlepší podmínky pro práci, měli by si vytvořit představu, jakou školu vzhledem k vlastním podmínkám a v souladu s RVP ZV chtějí mít, a dokázat tuto představu ve spolupráci se svými učiteli naplnit. Nemyslím si tedy, že by školy měly organizovat semináře typu "jak napsat ŠVP snadno a rychle".

Vyjdu-li z naší zkušenosti, pak základem všech pozitivních změn ve škole je změna vztahů mezi učiteli navzájem, mezi učiteli a žáky a také mezi učiteli a rodiči. Partnerské vztahy na všech úrovních a také změny vyučovacích metod a forem práce by se v naší škole nepodařilo realizovat bez toho, že by vedení školy učitelům cíleně nenabízelo některé semináře, neumožňovalo jim návštěvy v jiných školách a nepřipravovalo společné vzdělávání pro celý sbor. Velmi cenné a přínosné pro nás byly cykly seminářů s lektory ze Společnosti pro mozkově kompatibilní vzdělávání, spolupráce s občanským sdružením Kritické myšlení, kurzy projektu "Dokážu to?" apod. Neocenitelná pro nás jsou již přes deset let pravidelná setkávání s podobně zaměřenými kolegy na celostátních setkáních občanského sdružení „Přátelé angažovaného učení“. Významným důvodem ke změně školy mohou být i názory těch, kterých se škola nejvíce dotýká, tedy žáků, učitelů i rodičů. Pro nás bylo například před dvanácti lety, koncem prvního roku fungování nově postavené školy, důležitým impulsem ke změnám, když z ankety pro žáky druhého stupně vyplynulo, že naprostá většina žáků má školu spojenou s představou strachu, stresu a nudy. To nám připadalo jako naprosto nepřijatelné a snažili jsme se tento stav změnit. Například připomínky žáků k učebnímu plánu se staly základem hned v následujícím školním roce zavedené vnitřní diferenciací formou volitelných předmětů. Pro vedení školy musí být velmi důležité vědět, jak jsou se školou spokojeni rodiče a samozřejmě také, jak se v ní cítí učitelé. V každé škole je řada iniciativních učitelů, kteří mají užitečné postřehy a náměty. Často ale jejich názory nikoho nezajímají.

Na základě naší zkušenosti jsem naprosto přesvědčen, že efektivní vzdělávání nemůže být realizováno bez zásadní přeměny vztahů ve škole. Všichni se musí cítit dobře, jen tak mohou pracovat na své osobní maximum a podávat odpovídající výkony. To se týká žáků i učitelů. Dříve, než budeme zkoumat, zda máme kvalitní výsledky vzdělávání, musíme pro jejich dosažení vytvořit optimální podmínky. A ty spočívají především ve vytvoření bezpečného prostředí, vedení k vnitřní motivaci, poskytnutí příležitosti k rozhodování a z toho

vyplývající větší odpovědnost. Dnes je pro některé školy velkým problémem agresivita dětí, šikana a nezáměr o výuku. Pokud se tato situace vůbec řeší, pak většinou jen větší přísností a postihy, tedy "utažením šroubů". Což je vždy řešení jen krátkodobé, neboť každý tlak vyvolává protitlak. Nebylo by užitečnější zamýšlet se dostatečně nad tím, jak se mohou cítit žáci, pokud se setkávají s nadřazeným chováním, zesměšňováním, pokud nemají dostatek příležitostí se při vyučování realizovat, zažít úspěch? Učení nemůže být úspěšné, když vyjádření vlastního názoru je považováno za trestuhodnou drzost, když je výuka nezáživná a zcela odtržená od praktického života, když jedinou "moderní" formou výuky jsou soutěže, které mají stále stejné vítěze a stále stejné poražené, když spolupráce žáků při vyučování je nežádoucí, když nikoho nezajímají individuální předpoklady a nadání žáků a se všemi se pracuje na úrovni průměru. Toto všechno se podepisuje na chování žáků, na jejich postoji ke škole a ke vzdělávání. Učitelky a učitelé v naší škole si tyto věci díky dalšímu intenzivnímu vzdělávání (na pedagogických fakultách se to bohužel nedozvěděli) již řadu let uvědomují a proto máme minimální problémy se šikanou, minimum kázeňských problémů a naprostá většina žáků má také velmi dobré studijní výsledky odpovídající jejich předpokladům, což nám potvrzují výsledky ve srovnávacích testech KALIBRO).

Kurikulární reforma má pochopitelně i své odpůrce. Ti například k zavedení rámcového vzdělávacího programu a následné tvorbě ŠVP namítají, že rozdílnost školních vzdělávacích programů v jednotlivých školách způsobí problémy s přestupy, že žáci budou mít odlišné vědomosti, budou probírat odlišné učivo a podobně. Pak je třeba se jich zeptat, co dělají učitelé dnes v případě dlouhodobé nemoci žáka po jeho návratu do školy a co budou dělat, až do jejich školy začnou přicházet ve stále větším počtu žáci jiných národností, kteří kromě "jiného programu" budou mít i problémy s češtinou? Přesunou je do "zvláštních škol", nebo pro ně vytvoří "speciální třídy"? Anebo dokáží využít odlišnosti jako příležitosti k obohacení všech dětí v běžné třídě?

Málo také doceňujeme skutečnost, že se děti v tradiční škole učí především pro známku, ale k dlouhodobému a trvalému osvojení učiva většinou nedochází. Žáci si z toho obrovského množství faktických vědomostí odnášejí ze školy mnohem méně, než si myslíme a než jsme ochotni si připustit. To se dá změnit jednak rozumnou redukcí učiva, jeho smysluplným integrováním a především zásadní změnou metod a forem výuky. Více si děti zapamatují tehdy, pokud si informace samy naleznou, samy zpracují, mají za úkol naučit určitý postup své spolužáky, jsou odpovědní za výsledek celé skupiny. A stejně důležité jako učivo je i osvojení postupů, které pak využijí při řešení praktických problémů. RVP ZV učitelům zcela srozumitelně říká, že nemají učit učivo, ale žáky. Zcela jasně je tam i uvedeno, že učivo je prostředkem pro dosahování klíčových kompetencí. Žáci se mají naučit komunikovat, spolupracovat, řešit problémy, být vnímaví ke svému okolí. To se dosud v současné české škole neučí.

Náš vzdělávací program se jmenuje "Umět a znát, abychom si v životě věděli rady". Důraz klademe především na to, aby naši žáci získali pozitivní vztah ke vzdělávání, aby chápali jeho význam a byli připraveni na to, že se budou muset vzdělávat celý život. Proto je pro nás důležité vybavit je takovými vědomostmi, dovednostmi a schopnostmi, aby si dovedli poradit při řešení problémů, s nimiž se setkají při studiu i v praktickém životě. Velmi významná je v našem vzdělávacím programu také osobnostní a sociální výchova, která tvoří jeden z jeho základních pilířů. Osvojení odpovídajících sociálních dovedností a morálních hodnot považujeme za stejně důležité jako vzdělávací obsah jednotlivých předmětů. Kurikulární reforma by mohla, pokud nebude provedena jen formálně, přinést řadu pozitivních změn. Práce na tvorbě ŠVP mohou být rozhodujícím prostředkem k systémové proměně školy pro její přizpůsobení potřebám 21. století.

Literatura

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2004. Dostupný z URL:

STRAKOVÁ J. 2004: Školní vzdělávací program jako nástroj k proměně školy. Moderní vyučování, roč. 2004, č. 7